

ACC. NR M. 12875: 1-11.

Landskap: Västergötland Upptecknare: Siv Winelius
Härad: Vartofta Berättare: Alfred Andersson
Socken: Kungslena Berättarens yrke: lantbrukare
Uppteckningsår: 1953 Född år 1868 i Kungslena

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf. 73

L.U.F. 73

När den nya tiden kom till bygden.

(s. 1-11)

Skriv endast på denna sida

ACC. N:R M.12875:1.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När den nya tiden kom till bygden.

1

I socknen har ingifte förekommit i hög grad. Vid sekelskiftet ändrades detta förhållande och kontakterna med andra bygder blev livligare. Många arbetare kom då till kalkbrottet. Detta är nu nedlagt.-

Kontanter var det förr ont om. Man fick leva av det gårdarna producerade. Men när industrierna växte fram på 1860-70-talen i Ångarp (sedermera Tidaholm) och samhället blev köping 1895 och stad 1910, salufördes varor på torget där även från Kungslena. (Vid krigsutbrottet 1939 upphörde denna tillförsel. Endast klöverfrö, timotejfrö och potatis säljes numera i liten skala på värmarknaden.) Något umgänge mellan befolkningen i Kungslena och stadsborna medförde inte dessa handelskontakter. Det avgörande för tillgången på kontanter var emellertid införandet av mejerier i slutet av 1800-talet. De var förlagda till herrgårdarna och ägdes av godsägarna, som ibland arrenderade ut dem till mejerister.- Böndernas ekonomi förbättrades nu, allteftersom avsättningen till mejerierna ökade och levnadsstandarden höjdes. Men nog såg man annorlunda på pengarna för 60-70 år sedan än nu. Då arbetade jag som snickare ett tag och förtjänade 1,75 kr. om dagen och måste själv hålla mig med maten. Man började kl. 6 på morgonen och höll på till kl. 8 på kvällen för den lönen. - En piga kunde ha 90 kr. om året och ull-

ACC. N:R M. 12875:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

garn till en klänning, en drängpojke 25 kr. och småpersedlar och en fullgod dräng 150 kr., men då hade han inga småpersedlar. - Vid tröskning fick man alltid var 8:de eller var 10:de skäppa. Det var som bönderna var snåla till. För omkring 50 år sedan började avlöningar i natura att upphöra, såvida man inte räknar med statarna. - I socknen fanns förr ett spannmålslager, ett sockenmagasin. Man lånade en struken skäppa och betalade med en rågad. Det var mest småfolk, som anlidade denna form av köp utan kontant betalning. Man skrev härvid en skuldförbindelse. Sockenmagasinet inrättades i mitten av 1700-talet och upphörde i början av 1900-talet. Det ägdes av odalmän med mantalssatt jord. - Handelsbod tillkom i mitten av 1800-talet. Den låg och ligger ännu mitt i byn. Tidigare gjorde man långresor med foror till Göteborg och Lidköping ett par gånger om året. 15-20 ^{skjutsar} gav sig då iväg samtidigt. Man medförde havre och råg och hade med sig salt och sill hem igen. Färderna brukade ta ett par veckor. Man brukade säga att när det var slädföre i liden, var det slädföre till Göteborg. Man reste också till Falköping, men det skedde oftare.

Bystämman har vi ännu här. Endast mantalssatta gårdar har rätt att deltaga i den. Den 7 maj varje år äger den rum. Äldermannen kallade förr till bystämma genom att blåsa i byluren på bygatan. Detta bruk har numera lagts bort och luren finns hos agronom Eric Victorsson på Humlegården. Förr samlades man på den öppna platsen framför kyrkan, sedan i

ACC. N:R M. 12875:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3

skolan och numera i kommunalhuset. Åldermannen väljes för ett år i ta-
get och värdigheten går i tur, i den ordning gårdarna låg före skiftet.
1867 flyttades sista gården ur byn. Åldermannagille förekom förr, var-
vid trakteringen endast utgjordes av brännvin. Då "Kungslena marten"
(marknad) försvann 1892, försvann även åldermannagillet, men det är
tal om att det skall upptas igen i någon form. På den tiden "Lena marten"
förekom, var åldermannen föreståndare för den. Byn var uppdelad i 3
rotar och åldermannen bestämde vilken rote, som skulle hjälpa till med
att sätta upp stånden. Folk kom från alla håll och hade sina bestämda
bodar år efter år. Åldermannen tog upp platshyra och inkomsterna härav,
som uppgick till ett par hundra kronor, gick till "grannakassan". -
Byhandlingarna förvaras i "grannakistan" hos agronom Wictorsson.-

Tjurförening tillkom på 1930-talet, men varade bara några år. -
I slutet av 1800-talet började tröskvandring, men slaga förekom in på
1900-talet. Numera har varje gård sitt eget tröskverk. +) se nd 11

Jordbruksförbättringar infördes undan för undan genom inflytande
från herrgårdarna.- I och med utskiftningen övergick man från 3-skifte
(träda, s.k. "svinträda" eftersom man lät svinen böka där, höstråg och
vårsäd, som innefattade havre, korn och ärter) till 7-årig cirkulation t. ex.
(träda, höstsäd, vall, vall, vårsäd, rotfrukter med potatis och bétor,
vårsäd). - Får var det förr gott om, men de försvann i och med jord-

bruksförbättringarna.- Numera finns inga ängar här, all jord är under odling.- Märgling har inte förekommit och dikning endast i liten omfattning. 1896 dikades Kungslena mad för första gången med öppna diken och 1948 var täckdikningen färdig där. - Införandet av nya jordbruksredskap har skett vid olika tidpunkter på olika gårdar, men jag köpte 1907 riva, 1911 slättermaskin och på 1920-talet radsåningsmaskin. 1947 skaffade vi en självbindare till gården. Den största händelsen här på landsbygden var införandet av elektrifieringen 1918. De gamla vandrings-tröskverken försvann då så småningom. Herrgårdarna gick som alltid i spetsen, då det gällde införandet av de nya redskapen och maskinerna och genom inflytande därifrån och agenter för maskinfirmor spreds de snart ut till bönderna.- Lantbruksutställningar har inte varit av någon direkt betydelse här. Några ungdomar härifrån har gått på Hushållningssällskapets lantmannaskola i Skara.

Allmänna vägar underhölls förr av gårdarna, som allt efter mantal var tilldelade vägsträckor av olika längd. Höst och vår skedde vägförbättringarna och avsyningen leddes av länsmannen med någon veckas varsel. Detta var mycket betungande för bönderna och arbetet övertogs av vägstyrelser i de olika häraderna.

I min barndom förekom ännu "träaxlavagnar". En sådan vagn var konstruerad så att två rörliga delar med ett hjulpar vardera var förenade med en stång som kallades "skäft". Vagnen drogs vanligen av oxar i par

med ok. Hjulnaven var mycket breda och då allt var gjort av trä, måste de ofta smörjas. Man brukade ha med sig en smörjtina hängande på stäng- en. Men ibland på långresorna, då smörjan tagit slut och det började gnissla, tog man "hästsniplar" (svarta skogssniplar) och stoppade in dem i hjulbössan. Min farmor, som var född 1796, kunde berätta att hon åkt från Kungslena ända till Göteborg i en sådan "träaxlavagn". På 1870- 80-talen trängde vagnar med järnaxlar igenom. De kostade på den tiden 100-150 kr. För hö- och sädeskörning sattes en "höarka" eller hökorg på vagnen. Den har fram- och bakstam med avtagbara, vertikala "grinder". Sedan tillkom "långdår", som är längre än hökorgen och har sneda "grinder". För körning av gårdslen hade man en "håveboning" i form av en vagga och för vedkörning en "la", två stockar förenade genom en "bonke" med en "träll" igenom. De tvåhjuliga "tidaholmskärrorna" användes i allmänhet ej av småbönder, medan däremot "skåningavagnarna" var allmänt förekom- mande. De var försedda med två säten av vilka det bakersta kunde tagas bort så att åkdonet även kunde användas som lastvagn. För 10-15 år se- dan började man med vagnar försedda med gummihjul. De första var gamla bilchassier, numera är de specialgjorda.- Slädarna för körslor var förr mycket enkla. De var ej skodda och hoptimrade av stockar i min barndom. Numera är de skodda med "ännerer".

Kungslena saknar järnväg, då storgodsägarna på Vreten och Kavlåns genömdrev att järnvägen skulle gå genom deras marker, när grenbanan

ACC. N:R M. 12875:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

till linjen Hjo - Stenstorp, Svensbro - Tidaholm byggdes 1876. -

Förr gick posten över Dala och en man lejd av postverket gick härifrån till Dala och åter för 25 öre. Då Kavlås station tillkom i och med linjen Svensbro - Tidaholm gick posten i stället däröver och ett postbud lämnade in den i handelsboden i Kungslena onsdagar och lördagar, där man alltså fick hämta den. 1929 fick vi daglig postgång med lådor vid landsvägen och daglig utbärning.- Gästgiveri har inte funnits här. Den närmaste gästgivaregården låg i Dimbo.

Kalkbränning har förekommit här till husbehov och även till avsalu på en del gårdar.

På 1880-talet reste många till Amerika härifrån. Men de som emigrerade arbetade därborta i allmänhet ej i jordbruk utan i skogar och verkstäder. Många återvände efter några år och lockade med sig flera. Men på äldre dagar slog sig en del åter ner i hemtrakten för gott och ägnade sig då igen åt jordbruket. Ett annat slag av "utvandring" erinrar jag mig från min barndom. Många brukade nämligen om våren vandra iväg till Stockholm för att få arbete. Hela vägen gick de i sina träskor. En gubbe kallad "Lycken" på Lyckegården brukade då säga: "I ditt land du blir och bo, så har du tröst och evig ro och slipper att gå i träskor."

De gamla husen blev för små, då skördarna ökades genom cirkulationen och vi fick maskiner. De tidigare ladorna var byggda i skiftes-

ACC. N:R M. 12875: 7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7

verk och kunde öppnas var som helst. Ladugårdarna är numera av sten. Cementgolv fick vi där vid sekelskiftet, tidigare hade man jordgolv. Boningshusen, som ej var försedda med sockel raserades och de andra byggdes om. I min barndom förekom det jordgolv på många håll, men på en del ställen lade de in stenhällar så att det inte blev så smutsigt. - Jag har varit med om att täcka många tak med halm, som var det vanliga materialet. Men för att få det varmare och tätare lade vi först halm och ovanpå den torv. Detta gällde mest boningshusen. På ladugårdarna var det i allmänhet enbart halm. Sedan blev det vanligt med spåntak och tegeltak med halm underst.

I min barndom hade vi inga gardiner för fönstren, men jag minns att min syster på 1880-talet köpte tyg och satte upp "jalousier", som drogs för om natten. De fästes på vardera sidan om fönstret med en snodd. Vi hade inga tapeter, utan det var rena stockväggarna. Tapeter fick vi först på 1880-talet. Många hade kalkrappade väggar, som ibland var målade. - Vi hade öppen spis både i stugan och köket. Järnspis skaffade vi vid sekelskiftet.

I min barndom åt vi ur gemensamt fat med träskedar. Man skar in sitt namn i skaftet.

Man berättade i byn i min barndom att första gången Kajsa i Grava-gården skulle koka kaffe, lade hon bönorna obrända i en panna med vatten och rörde om. Då de inte ville bli "lena", rådde hennes gubbe henne

att lägga i en fläskbit.

Förr hade vi kalas i 3-4 dagar. Det var mat och dans. Vintertid dansade man i stugan. Jag minns särskilt "gubbadansen", det var en trindpolka. Den gick så det sjöng i knutarna. Om sommaren dansade man på logen. Det var brukligt att ha förning med till kalasen. Kokerskan skulle ha en brödkaka, "tvättesa", den som diskade, också en, liksom den som serverade, kallad "värdinnan". De som höll kalaset skulle ha två kakor. Dessa var ungefär 1/2 m i diameter. Vidare hade man med sig en kalvstek och en sockerkaka eller smörtårta. Det var alltid en tävling om, vem som hade mest och bäst. De rikare brukade ha med sig brunost. Sockerkakorna, tårtorna och brunosten ställdes upp längs mitten på 3 bord och gästerna bänkade sig runtomkring. Köttet bars in i trätråg och man åt på trättallrikar av bok. Brännvin tog man sig själv efter behag ur stora glaskaraffer. Det starka hem-bryggda ölet hade man i träkannor.

Vid slutet av kalaset samlade någon av gästerna upp pengar, som gavs till dem som hjälpt till. Kokerskan och "tvättesa" fick dela lika. "Värdinnan" fick husbonden själv betala. Då man sedan bröt upp, skulle man ha med sig "resebröd", en kaka eller limpa eller något annat, så de hemma-varande skulle se hur kalaset varit.

Numera är kalasen enklare, men bruket med förning lever ännu kvar på en del ställen. De flesta kalasen var vid jultiden. Födelsedagar firades aldrig. Ibland ordnade flickor och pojkar en "lekestova" på vintern. Då var det enkla med maten.

ACC. N:R M. 12875:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9

och dansen var huvudsaken. Om sommaren samlades man vid en korsväg och dansade.-

1886 började vi hålla tidning. Det var "Falköpings tidning". Ofta slog sig några gårdar ihop om prenumerationen och hade tidningen någon dag var. - En och annan köpte vid den tiden en bok, som sedan gick i lån. Ibland kom agenter för religiösa böcker. "Stollaböcker" (romaner o.d.) köpte man i Tidaholm eller Falköping. Då jag exercerade på Axevalla hed 1889-90 köpte jag en visbok.

Tron på övernaturliga ting har alltid spelat en stor roll här i Kungslena och än idag är det många, som på fullt allvar tror på "skrömt". I närheten av denna gården bodde förr en trollgubbe, "Räven" i Brunnsgården, som hade en svartkonstbok med röda bokstäver. Honom har jag inte sett men väl hans son, som också kunde trolla. Bror min åkte i sällskap med honom en vinterdag. Vid Kavlás var det barmark och far hade sagt till min bror att lasta av släden där för att göra det lättare för hästen. Men då han gjorde så, klev den andre ner från sin släde och sa: Sluta upp med det där pojke. Hur har du bundit bringremmen?" Så pysslade han litet också med tömmen och så lekande lätt drog hästen släden över barmarken. Det gnisslade om medarna, men hästen ansträngde sig inte alls. Men ännu händer det märkliga ting. Min son såg för ungefär 5 år sedan vid Kungslena kyrka en man utan huvud med rustning och värja. Flera andra personer här i byn har sett samme man. Det lär vara

ACC. N:R M. 12875:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10

Torgils Knutsson.

Jag började skolan, när jag var 10 år gammal och gick 3 år. Vi satt 4 klasser i samma rum.

Om man bröt mot sabbaten, fick man böta. Det var en stor skam, så alla höll på den.

Byn var uppdelad i 7 rotar med 5-6 gårdar i varje. Husförhöret, som lystes ut i kyrkan i någon gård, började förr kl. 10 på förmiddagen någon dag i november, när de nya tjänarna kommit till gården. Prästen gick då först igenom församlingsboken och bonden fick uppge sitt husfolk och vilka tjänare, som flyttat in eller ut. Sedan fick var och en läsa ur Testamentet för att provas i innanläsning och så blev det katekesförhör. Efteråt var det traktering. Tjänarna kunde få kaffe och gick sedan hem, men bönderna och mororna stannade kvar på mat. Förhören levde kvar till 1944, men folk drog sig alltmer för dem och det kom order från biskopen att husförhören skulle förenklas, så att de blev talrikt besökta. Numera utgöras de av en andaktsstund, som följes av kaffedrickning.

För 50-60 år sedan började man döpa barnen i kyrkan. Förut hade det skett i hemmen och barnen fick inte vara mer än högst 8 dagar gamla. Det var "skamligt" om de var äldre. I samband med detta minns jag att om någon förr ville titta på en nyfödd, skulle han el. hon först sticka näven i spisaskan innan han gick in.

Väckelserörelser har inte spelat någon roll här i Kungslena.

ACC. N:R M. 12875: //

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

+) Förr leddes slaktdjuren till torget i städerna och man kunde få stå många timmar, innan de sålts. Ibland gick det inte alls och man fick gå hem igen med djuren. Sedan 1934, då slakteriföreningen började, har det blivit annorlunda. Den har ombud i varje socken. Här är det handlaren. Varje bonde har ett nummer, som han uppger och djuren hämtas.

11

=====